

M. CSÁSZÁR ZSUZSA*–MÉREI ANDRÁS**–VÉGH ANDOR:*** Kisebbségi múlt és jövő Koszovóban

Abstract

Kosovo as some international experts think could be the last post-jugoslavic country which has announced it's independency. Despite Ahtisaari's plan that provides even more rights to the serbs of Kosovo, the latest state of the Western-Balkan territory is permanently an ethnic conflict zone. Kosovo's last 11 month shows ethnical tensions. The education also carries these tensions although the constitutional frame allows the minority language education. Nowadays minority politics of Kosovo is an actually question and when the problems will be dissolved it could be a positive precedent for the Western-Balkan countries.

Bevezetés¹

Koszovó kérdése egy sokrétűen összetett, kizárólagos nacionalista ideológiákkal átszőtt, éppen ezért bonyolult problematika. A legjelentősebb szerb nemzetteremtő mítosz földjének immár albán többségű lakossága 2008. február 17-én kikiáltotta függetlenségét, egyfajta kényszerpályát kijelölve a sok évszázados konfliktusnak.

A konfliktus eredője elsősorban etnikai, másodsorban vallási, politikai, földrajzi, mitológiai, antropológia, régészeti, és még vég nélkül sorolhatnánk az egymásnak feszülő ideológiák aspektusait. Mégis, számunkra Jugoszlávián, illetve Szerbián belüli (majd az abból kivált) Koszovó kérdése, mint az albán kisebbség egyik legjelentősebb problematikája vonult végig a huszadik század történetén, így azt elsősorban demográfiai, etnikai szempontból vizsgáljuk. Ebben a vizsgálatban markánsan el kell különítenünk két korszakot; az egyik a Szerbián belül való elhelyezkedés korszaka egészen 1999. június 10-ig, a másik pedig az azóta eltelt periódus, melynek legfontosabb eseménye a kikiáltott, és részben elismert függetlenség. Az első korszak elemzésében egy klasszikus etnikai földrajzi vázlatot igyekszünk megrajzolni, bemutatva mely folyamatok zajlottak le a XX. században. A koszovói albán függetlenséggel a szerbek már de jure és de facto is elvesztették domináns államalkotó pozíciójukat (bár ez egy hosszabb folyamat eredménye), a többi nemzeti kisebbség (bosnyák, goráni, roma, török) pedig teljesen új helyzetben találta magát. Az alábbiakban képet próbálunk alkotni Koszovó kisebbségeinek helyzetéről, különös hangsúlyt fektetve azok területi elhelyezkedésére és a kisebbségi oktatás sajátosságaira.

1. A koszovói albánok függetlenedésének útja

Koszovó területe a szerb középkori királyság összeomlásával kerül az Oszmán Birodalom keretein belülre a XV. században (nem a koszovói csatavesztést követően, hanem 1455-től egészen 1912-ig). Már ezzel egy időben megkezdődik az iszlám vallású csoportok megjelenése. Az illír, dardán–albán kontinuitást elfogadva az albánok jelenléte már a szlávok megjelenése előtt bizonyított Koszovóban, azonban a szlávok, szerbek megjelenése

* PhD, egyetemi docens – PTE Földrajzi Intézet.

** Geográfus hallgató – PTE.

*** Phd, óraadó tanár – PTE Földrajzi Intézet.

után, az együttélés (középkor, szerb középkori állam) után, majd az Oszmán Birodalmon belüli migrációs folyamatok eredményezik az iszlámra tért albánok térnyerését. Ez az albán etnikai dominancia elsősorban a Karlócai Békét követő időszakban, folyamatosan alakul ki.

A balkáni háborúkat és az első világháborút követően a terület a Szerb, majd Szerb–Horvát–Szlovén Királyság részévé válik. A terület etnikai összetétele már az említett háborús időszakban jelentősen módosult és egészen 1941-ig a folyamatos elszarbesítéssel, szerb kolonizációkkal és az albánok kitelepülésével, kitelepítésével. Az 1941–1944-ös olasz/albán epizód (amely a bolgár és német megszállással osztozva a területen) az előbbiekkal párhuzamos folyamatokat eredményezett, csak hogy albán, pontosabban szerbellenes előjellel.

A második világháborút követően Jugoszlávia a szocialista ideológia mentén lett újrafogalmazva, az előző államalakulat központosított struktúrájának kudarcán okulva, föderális formában.² Ez Koszovó területének autonóm státuszában nyilvánult meg.

Az 1946-os jugoszláv alkotmány még nem adott Koszovónak területi autonómiát és az albánságot sem ismerte el államalkotó nemzetnek. Ekkor még szövetségi és nem szerb tagköztársasági szinten definiálták Koszovót. Tito 1948-as szakítása Sztálinnal a jugoszláv–albán diplomáciai kapcsolatok végét jelentette, albánok ezreit tartóztatták le, a korábbi fasiszta megjelölésükkel szemben most már sztálinista ideológiájuk ürügyén. Az 1953-as alkotmány visszavonta Koszovó korábbi tartományi elismertségét, az albánság ellen pedig egyre határozottabb fellépés kezdődött. 1963-ban (az 1950-es évek Ranković nevével fémjelzett korszaka után) Szerbia létrehozta Koszovó Autonóm Tartományt, ettől az évtől kezelhetjük Koszovót Szerbián belüli konfliktusterületnek. Az 1960-as évek végére Koszovó a gyakorlatban csekély, korlátozott autonómiát kapott. 1974-ben a jugoszláv alkotmány rendkívüli jogokat és lehetőségeket biztosított a tartomány számára, köztük gazdasági felzárkóztatást is, azzal a céllal, hogy erősítse a szerbség célját. Legfontosabb azonban, hogy – a Vajdasághoz hasonlóan – „szocialista autonóm tartomány” lett Szerbián belül.³ Hivatalos nyelvnek – a korábbi szerb–horvátokon kívül – az albánt és a törököt is bevezették. Közben Koszovóba óriási mennyiségű pénz áramlott, elsősorban a fejlett Szlovénia és Horvátország nehezményezését kivívva ezzel, ugyanakkor a bevételek elmaradása további szerb elvándorlást eredményezett, így a „piaci szocialista gazdaság” és tervgazdálkodás is talajt veszített.⁴

A jelentős számbeli fölényük és megnőtt állami-autonómiai jogkörük következtében az albánok 1968-ban és 1981-ben is köztársasági státuszt szerettek volna biztosítani Koszovónak.⁵ A szerbek többek között azért nem engedtek, mert ez egyben a Jugoszláviától történő elszakadási joggal is felruházta volna őket. Az 1980-as években folytatódó szerb természetes fogyást 1989/90-ben azzal próbálta Belgrád ellensúlyozni, hogy Koszovó jogait korlátozta, gyakorlatilag az „antibürokratikus forradalom” ürügyén 1989-ben megszüntette a terület autonómiáját, Szerbiához csatolva azt.⁶ Az albánok viszont 1990. júl. 2-án parlamenti nyilatkozattal köztársasággá, majd 1991. okt. 19-én ugyanígy függetlenné nyilvánították Koszovót. Ezt azonban Albánián kívül senki nem ismerte el.

A 90-es évek a polgárháborús időszakot és a felbomlást, illetve a Milošević-érát jelentette Jugoszlávia történelmében. 1992 és 1997 vége között a koszovói albánok passzív rezisztenciával várták, hogy a nemzetközi közösség a többi tagköztársaság után az ő helyzetüket is rendezze. A világpolitika irányítói azonban halogatták Koszovó kérdését, inkább Szerbia belügyének tekintették, mert jól tudták, hogy rendezése nehezen megoldható problémát jelentene. A fiatalabb generációk radikalizálódása már a 90-es évek elején elkezdődött, és egyesek az UÇK (Koszovói Felszabadítási Hadsereg) megszervezésének kezdetét 1993-tól lehetségesnek látják.⁷

1997-ben éles fegyveres küzdelem robbant ki a szerbek és az albánok között, a nemzetközi

közösség azonban Szerbiának róttá fel, hogy aránytalanul nagy erőt vetett be, s ennek nagy számban estek áldozatul civilek, köztük gyerekek is. Ezek után Koszovó problémájáról az eredetileg Bosznia-Hercegovinára koncentrált Összekötő Csoport kezdett tárgyalásokba. Ennek legfontosabb eredménye az 1999. febr. 23-án, a rambouillet-i kastélyban az albán és a szerb félnek átadott, „A koszovói béke és önkormányzat megteremtéséről szóló átmeneti egyezmény” című dokumentum volt. Leglényegesebb kinyilatkoztatása az, hogy a nemzetközi közösség hitet tett a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság szuverenitása és területi integritása mellett. Belgrád előtt azonban nem volt kérdéses, hogy ezt az egyezményt nem írhatja alá.

Ezek után kezdődött a NATO akkor és azóta is sokat vitatott, az ENSZ felhatalmazását nélkülöző katonai akciója, a koszovói és szerbiai célpontok bombázása. 1999. jún. 9-én Szerbia aláírta a kumanovói megállapodást, amelynek értelmében Koszovó területéről ki kellett vonnia hadseregét és a különleges rendőri erőket. Ezen kívül tudomásul kellett vennie az ENSZ BT 1999. jún. 10-én megszavazott, a mai napig érvényben lévő 1244-es számú határozatát, amely alapján felállított UNMIK (ENSZ Ideiglenes Igazgatási Misszió) Koszovó közigazgatásának és autonómiájának megteremtését célozta meg.⁸ A béke- és rendfenntartó tevékenységet a Koszovói Haderő (KFOR) irányítását a NATO tartotta meg. 2001 májusában, az UNMIK céljai alapján megszületett a koszovói Ideiglenes Öngazgatás Alkotmányos Kerete,⁹ amely kimondta ugyan, hogy Koszovó ténylegesen nemzetközi igazgatás alá esik, de nem említette, hogy Szerbia, ill. a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság alá tartozna, amely állam területi oszthatatlanságát viszont ugyancsak megerősítette.

1999 júniusa és 2000 októbere között a háború utáni események anarchisztikus állapotokat mutattak.¹⁰ A leszámolások, mézárások tömeges méreteket öltöttek, láthatóan sem a KFOR, sem az UNMIK nem volt felkészülve a helyzet kezelésére.

A 2000. október és 2002. június közötti időszakot a lassú konszolidáció idejének tekinthetjük. Az UNMIK egyik legfőbb dilemmája 2001-től az volt, hogyan juttasson a helyieknek elegendő hatalmat a működéshez, úgy, hogy ne csússzon ki a kezéből az ellenőrzés, adott esetben az irányítás lehetősége. Javult a biztonsági helyzet és a gazdaság is bizonyos szektorokban fejlődésnek indult. Problémát jelentettek viszont a szerbek lakta Észak-Mitrovica és a Dél-Mitrovicába visszaszorult albánok között állandósuló összecsapások, amelyekbe gyakran a békefenntartó erők is belekeveredtek. Éppen ezért nevezhetjük a 2002 májusától 2004 februárjáig tartó időszakot a konfrontáció és a stagnálás éveinek.¹¹

2004. márc. 17–21. között a felhalmozott feszültségek újabb véres leszámolásokhoz vezettek. Részben a média felelőtlen közbenjárása miatt, a feldühödött albánok szerb házakat, ortodox templomokat, kulturális emlékműveket rongáltak meg, 21-en haltak meg és mintegy 1000-en sérültek meg.¹² A nemzetközi közösség ekkor szánta rá magát, hogy végre nekilásson Koszovó státuszának megoldásához, ugyanakkor Szerbia egyre határozottabban lépett fel a tartomány feletti szuverenitás visszaszerzése érdekében.

Az igazi nagyhatalmi játszmák ezek után kezdődtek. 2005 elejéig az USA és Oroszország Koszovóval kapcsolatos magatartásában több volt a bizonytalankodás, mint a határozott állásfoglalás. Nem szándékozta egyik hatalom sem elszietni a Koszovó státuszáról szóló döntést. Az USA csak 2005 októberében fogadta el Kofi Annan ENSZ-főtitkár véleményét ezen döntésről és a tárgyalások megkezdéséről.¹³ Moszkva 2005 novemberében még a korábbi orosz politikát folytatta, megismételte ugyanis a szerb propagandát, de már érezhető volt irányváltása, az, hogy Washingtonnal és néhány európai országgal szemben felmutassa „új, agresszív és független külpolitikai doktrínáját”. Az EU szintén 2005 novemberétől fejezte ki igényét, hogy „erőteljes szerepet játsszon a tárgyalásokon és biztosítsa Koszovó európai jövőjét, függetlenül attól, milyen lesz a státuszról szóló tárgyalások kimenetele. A későbbiekben (2006 elejétől 2007 májusáig) azt érzékeltették, hogy megkönnyítené Szerbia EU-integrációját, ha tudomásul venné Koszovó függetlenségét.¹⁴

A 2006-os év eseményei előkészítést jelentettek a következő évre, amikor a vita Ahtisaari 2007. febr. 2-án közzétett írásos javaslatának rövid,¹⁵ ill. márc. 26-án megjelent teljes, a mellékleteket is tartalmazó variációjáról¹⁶ szólt. Készítője arra törekedett, hogy hasznosítsa mindazokat a tapasztalatokat, amelyeket Bosznia nemzetközi irányítása folyamán szereztek. A javaslatban nem szerepel a függetlenség szó, de az ott kifejtettek alapján egyértelmű, hogy Koszovó de jure is különválik Szerbiától, ám tilos más áállammal egyesülnie. Az Ahtisaari-terv legfontosabb pontjai a következők:

- Biztosítja a kettős állampolgársághoz való jogot, és szorgalmazza, hogy Pristina jó kapcsolatot ápoljon Szerbiával és a többi szomszédos állammal.
- Koszovó nemzetközi egyezményeket köthet, ill. felvételét kérheti nemzetközi szervezetekbe (pl. az ENSZ-be, Nemzetközi Valutaalapba, Világbankba).
- Rendelkezhet a volt Jugoszlávia és Szerbia révén ráeső vagyon felett, ill. magára vállalja az adósság egy részét.
- Széles körű önkormányzatot és a helyi rendőrség feletti jelentős ellenőrzési lehetőséget biztosít a Koszovó területén élő 100 ezres szerb közösségnek, valamint lehetővé teszi, hogy közvetlen kapcsolatot tartson fenn Belgráddal.
- Szerbia pénzügyileg támogatja a koszovói szerb területeket, azzal a feltétellel, hogy a pénzt Pristinán keresztül juttatja el.
- Védelmi zónák kialakításáról rendelkezik a legértékesebb, több évszázados szerb ortodox templomok körül.
- A Koszovóban állomásozó NATO-katonák száma 2008-ig változatlanul 16 500 fő lesz.

Kérdés, hogy az Ahtisaari-tervben megfogalmazott kritériumok, kisebbségi, közösségi jogok valóban hozzájárulnak-e a stabilitáshoz, és teremtenek-e élhető viszonyokat.

2. Etnikai homogenizációs folyamatok Koszovóban

Koszovó problematikája egészen a közelmúltig a szerb kérdés részeként jelent meg, azonban ez ma már nem állja meg a helyét.

Felvetődik, hogy napjainkban beszélhetünk-e szerb albán kontaktzónáról, illetve létezett-e ilyen jellegű etnikai jelenség. Véleményünk szerint az együttélés és az a kontaktzóna-jelenség, amely nagy valószínűséggel jelen volt, a 20. század során folyamatosan leépült, kialakítva a jelenlegi, etnikailag többnyire homogén területeket.¹⁷ Jelen esetben arról van szó, hogy a szerb–albán kontaktzóna Koszovó területéről áthelyeződött Dél-Szerbia keleti részére, a Preševo völgybe és környékére, ahol jelenleg egy općinában Preševo 90% fölötti, Bujanovacban 50% fölötti, Medveđa općinájában pedig 26% az albán lakosok aránya.

Koszovó napjainkra etnikailag szinte homogén albán területté változott, szórvány – zömmel rurális területen élő – szerbséggel, valamint egyes szerb többségű szigetekkel. E homogenizáció főleg a második világháborút követően ment végbe és meglátásunk szerint két fő szakaszra osztható.

Az egyik a demográfiai szakasz, vagyis az a „békeidő”, a titói Jugoszlávia főnállása alatti éra, amikor a koszovói albán etnikum magasabb természetes szaporulati mutatójának, valamint a koszovói szerb etnikum erőteljes elvándorlásának köszönhetően a terület (néhány općina kivételével) abszolút albán többségűvé vált.¹⁸ A 80-as évek végén a szerb kormányzat igyekezett törvényekkel megállítani a szerbek további elvándorlását a területről, de ezek a rendelkezések már túl későnek bizonyultak. Meg kell jegyeznünk, hogy az

albánok aránya a tartományban már Koszovó Szerbiához csatolásának pillanatában is abszolút albán többséget mutatott, azonban a balkáni háborúk és az azt követő időszak migrációs ezt mérsékeltek, néhány területen átalakították.¹⁹

A második homogenizációs szakasz az 1991-es, Jugoszlávia felbomlásával kezdetét vevő időszak, amely egészen napjainkig tart. Erről, a mintegy 15 évről nincsenek statisztikai adatok (már az 1991-es népszámlálás sem tekinthető hivatalos adatnak Koszovó területén, egyedül a szerb fél ismeri el), csupán becslések, amelyek alapján azonban megállapítható, hogy a szerbek fogyása, elvándorlása, elüldözése sokkal nagyobb méreteket öltött, és még a legoptimistább becslések is a szerbek arányát csak 5–6%-ra teszik.²⁰ Ez a jelenlegi kis arányú koszovói szerbség egységes tömbben csak az Ibar folyótól északra, a megosztott kosovska mitrovicai općina északi részén, továbbá Zvečan, Zubin Potok és Leposavić općináiban található.

A miloševići-éra alatt a koszovói helyzet megoldása egyre szükségesebbé vált, azonban a boszniai és horvátországi háborúkkal terhelt, nemzetközileg elszigetelt Szerbiának nem volt érdeke egy újabb frontot nyitni. Ezért hagyta kiépülni az önállósodó albán árnyékállam struktúráit (nem szedtek adót és nem volt kötelező sorkatonai szolgálat sem), amely azonban politikai váltással és az UÇK erősödésével felhagyott passzív, agressziómentes ellenállásával. Az 1990-es évek második felétől születtek azok a politikai megoldást sürgető, Koszovó státuszát Szerbián megoldani kívánó tervek, amelyek az albán célokat, törekvéseket nem igen vették figyelembe. Az első ún. decentralizációs, azaz a megosztás gyakorlatát alkalmazó teória Dobrica Ćosić tollából jelent meg először 1994-ben, majd a következő terv Dušan Bataković terve volt 1998-ban, amelyet később többen is átdolgoztak, továbbgondoltak, többek között Zoran Đinđić, a meggyilkolt szerb miniszterelnök és Nebojša Čović 2001-ben, aki akkor miniszterelnök-helyettes és a Szerb Koszovó Koordinációs Központ vezetője volt.²¹

A bemutatott terv szerint Koszovó visszakapná az 1980-as évek végén elveszített autonómiáját, azonban a szerb részek, mint „autonómia az autonómiában” nem közvetlenül az autonóm (és etnikai alapon az albán többségű) parlament és közigazgatás alá tartoznának, hanem a szerbiai köztársasági parlament alá, mint Ó-Szerbia részei. Azt is megfigyelhetjük, hogy a szerb rész jóval nagyobb az etnikailag szerb többségű területtel, sőt keleti nyúlványa éppen egy tiszta albán részt szakítana ki Koszovóból. Ez a megfontolás nem etnikai, hanem kulturális alapú, ugyanis a kívánt területen helyezkednek el a középkori Szerbia vallási központjai (Dečani, Gračanica, Peć), melyek jelenleg (és a tervet elkészítésének is idejében) abszolút albán többségű néha szerb etnikai szórványt (de néha még azt sem) jelentettek. Amennyiben a felvázolt megoldás bármilyen szinten is létrejött volna, egy Bosznia-Hercegovinához hasonló megosztott államalakulatot kaptunk volna, amely nem oldotta volna fel a meglévő feszültségeket.

Ibrahim Rugova részről Koszovó megosztásával kapcsolatban még az elnök halála előtt „szárnyra kapott” az a terv, miszerint a szerb općinákért (Leposavić, Zubin Potok, Zvečan és Észak-Mitrovica) cserében egy önálló (és nyilván tiszta albán) Koszovó „érdekében” elképzelhető az Ó-Szerbiához tartozó Bujanovac és Preševo općináinak Koszovóhoz csatolása.

Etnikailag nézve, mind az albán, mind a szerb törekvések egy része figyelmen kívül hagyta volna a szerbek eloszlását Koszovó területén, és csak a mintegy 1/3 koszovói szerbséget kitevő szerb többségű općinákkal számolt, elfeledve a mintegy kétharmadnyi, a tartomány szerte főleg rurális környezetben, tanyákon, etnikai zárványként élő szerbeket. Ez az a rurális területeken élő csoport, amely a szerbek privilegizált helyzetét sosem érezte, élte meg Koszovóban, hanem mindig egyfajta marginalizált társadalmi periférián helyezkedett el.²² Az eddig felsorolt megoldásokkal ez a csoport, amely önellátásának köszönhetően

2004-ig nagyobb részt megőrződött (és egy része az után is), alkotja nagyrészt az albán többségű koszovói opcinák szerb lakosságát.

Jelenleg Koszovóban a belső etnikai határok tehát eltűntek, hasonlóan akár csak Horvátországban, és ez a homogenizáció szintén háborús cselekményekkel és etnikai tisztogatások sorozatával zajlott. A további etnikai határvonalak kialakulása attól függ milyen lesz az a „béke”, amely Koszovóra vár és ez a béke vajon csak albán lesz-e, vagy jut belőle mindenkinek. Azt biztosan állíthatjuk, hogy az egykori multietnikus területeknek az ideje lejárt Koszovóban, a lényegi kérdés Bosznia-Hercegovinához hasonlóan az, hogy vajon ez az új hatalmi forma meg tudja-e őrizni a kisebbségi szerbség által lakott szerb többségű közigazgatási egységeit, vagy tovább szakadozik, ami jelen pillanatban nem kizárt. Ennek a kérdésnek a kimenetele befolyásolja majd az említett Preševo-völgy albánságát is, és az ott kialakult szerb-albán együttélési zónát.

1. táblázat. Koszovó etnikai összetétele, a teljes lakosság 1,9–2,1 millió fő százalékában (becsült adatok)

albánok	90%
szerbek	6%
bosnyákok és gorániak	2%
romák, ashkalik, egyiptomiak ^{23, 21}	1,5%
törökök	1%

Forrás: Kosovo Fact Sheet – October 2006.

3. A kisebbségi oktatás ellentmondásai

Az ICG (Nemzetközi Válságcsoport) jelentésében a koszovói albánok és szerbek közötti feszült kapcsolatot a „szociális szerződés” hiányára vezette vissza.^{24, 22} A szervezet szerint „Létezik egy egyszerű, de hatékony recept a béke megteremtésére a soknemzetiségű társadalmakban, a polgári szerződés: a kormány elismeri és támogatja a kisebbségek jogait, a kisebbségek pedig cserébe elismerik a kormány hatalmát. Jelenleg Koszovóban ilyenfajta egyezségnek nyomait sem találjuk. Az albánok vonakodtak attól, hogy elismerjék a szerb kisebbség jogait, a szerb közösség pedig nem ismeri el a koszovói intézmények jogosultságát. ...Sokéves ENSZ fennhatóság után sem teremtődtek meg ennek a polgári szerződésnek és a fenntartható békének az alapjai.” Ez a helyzet jellemzi a koszovói oktatási rendszerben a kisebbségi nyelvek státuszát is.

Két párhuzamos oktatási rendszer van Koszovóban: a domináns rendszert a Koszovói Önkormányzat Ideiglenes Intézményei működtetik, és az albánok, illetve egyes kisebbségek használják. Míg a szerbek és egyéb más kisebbségek a szerb kormány által korábban alapított intézményekbe járnak. A biztonság kérdése, illetve a kisebbségek teljes költözési tilalma beárnyékolja az oktatási kérdéseket. Az Oktatási Minisztérium hivatalos politikai célja a kisebbségi közösségek kibékítése. Ugyanakkor a tankönyvek továbbra is nacionalista, etnocentrikus nézeteket sugallnak.

A Koszovói Keretalkotmány és a Koszovói Nyelvhasználati Törvény garantálja, hogy a kisebbségek saját nyelvükön tanulhassanak. A Koszovói Humanitárius Jogi Központ (HLC) 3 hónapon keresztül vizsgálta az idevágó kérdések betartását.²⁵ Megállapították, hogy a nyelvhasználati törvény maximálisan betartásra kerül a török, bosnyák és a roma-ashkali-egyiptomi (RAE) közösségek esetében, és részben a goráni közösség esetében is, akik bosnyák nyelvű iskolákba járnak. Ezen kisebbségek tanulói a Koszovói Oktatás, Tu-

domány és Technológia Minisztériuma (Kosovo MEST) által kibocsátott tanterv alapján teljesítik a tantárgyakat. A minisztérium által kiadott tantervek albán, bosnyák és török nyelven készülnek. Az ashkali és egyiptomi közösségek anyanyelve albán, így albán nyelvű iskolákba járnak. A szerb és goráni közösségek tanulói, akik szerb iskolákat látogatnak, a szerb kormány által szerb nyelven kiadott tantervet követik. A HLC hangsúlyozza, hogy a koszovói kormány még nem iktatta be a tantervet szerb nyelven. Ugyanakkor a szerbek sem hajlandók tanácskozásokon részt venni a Kosovo MEST-tel, hogy kidolgozzák a tantervet szerb nyelven is, és a minisztérium életbe léptesse azt. A koszovói kormány hivatalos, nyilvános felhívást tett a szerbek felé ez ügyben. Meg kell jegyezni, hogy a roma oktatási folyamat sem a minisztérium, sem a szerb hatóságok alá nem tartozik. A főleg albán környezetben élő roma kisebbség tanulói albán, a szerb területen élők szerb iskolákba járnak. A roma gyerekek egy kisebb hányada bosnyák intézményeket látogat.

Bár az alkotmányos keretek biztosítják a kisebbségi nyelven való oktatás jogát, ezt mégsem tartják teljesen tiszteletben. Ahogy az ICG megfigyelte: „A kisebbségek joga az anyanyelven folyó oktatáshoz nem egyenlőképpen biztosított. A beékelődött kisebbségek esetében az a helyzet, hogy néha párhuzamos oktatási rendszereket dolgoznak ki. Az iskolák nehezen találhatnak képzett tanárokat.” A normák és a gyakorlat közötti olló szárai valószínűleg nyitottabbak, mint bárhol Délkelet-Európában. A fent említett etnikumok közötti problémákon túl, vannak egyéb, a jogi keretektől fakadó nehézségek is.²⁶ Az FCNM (Framework Convention for the Protection of National Minorities) Tanácsadó Bizottsága megjegyzi, hogy nincs a kisebbségi osztályok létrehozásához szükséges minimális tanulói létszám meghatározva, bár a gyakorlatban úgy tűnik, hogy ez 15 fő körül van. A kislétszámú kisebbségek esetében ez a mutató súlyos akadályokat gördíthet az anyanyelvi oktatáshoz való hozzáférés kérdésében.

A legtöbb problémájuk a szerbeknek van, akiknek a gyerekeik a szerb beékelődött területeken tanulnak a szerb kormány által már korábban, párhuzamosan létrehozott oktatási intézményekben. Az egyik oka annak, hogy a gyerekek ezekbe az iskolákba járnak az, hogy a koszovói kormány nem tett még elhatározást a szerb nyelven folyó oktatásról. Emiatt a szerb gyerekek még mindig a szerb kormány Oktatási Minisztérium által létrehozott tervek és programok szerint tanulnak, de a nem kielégítő feltételek miatt még a szerb területeken is csökkent a szerb tanulók száma. Ezen iskolák tanárait a szerb kormány alkalmazza. Számos szerb tanár – akiket a koszovói költségvetésből fizettek – számláját zárolták Koszovóban a szerb kormány felől érkező instrukciók hatása miatt.

A bosnyákok is jogosultak az anyanyelven történő oktatásra, de egyes területeken nem tudnak élni ezen lehetőségükkel, ezért albán nyelvű iskolákba járnak például Dakovica/Gjakove területén. Itt nincs elég gyerek a bosnyák iskolák létrehozására. A bosnyákok kiegészítő órákat kértek a gyermekeiknek, hogy azok bosnyák nyelvet, történelmet, kultúrát és hagyományokat tanulhassanak, de az önkormányzat elutasította kérésüket, mondván, hogy nincsenek meg a megfelelő anyagi feltételek.

A fentebb leírtaknál is nagyobb probléma a romák marginalizációja. Vagy a PISG-be (Koszovói Önkormányzat Ideiglenes Intézményei) járnak és albán, bosnyák, török nyelven tanulnak, vagy a szerb kormány által fenntartott iskolákba, ahol az oktatás nyelve szerb.²⁷ Az ashkali és egyiptomi gyerekek anyanyelve az albán, ezért szabadon járhatnak az albán nyelvű intézményekbe. Azonban az általános iskola elvégzése után az ashkali és egyiptomi gyerekek kis része tanul csak tovább középiskolákban, és még kevesebben a felsőoktatásban.

További probléma a párhuzamos oktatási rendszerekkel kapcsolatosan, hogy nem csak a szerbeket érinti, hanem más kisebbségeket is. Néhány Dragas/Drageš megyei goráni tanár, akik a szerb tanterv mentén tanítanak, visszautasították a koszovói kormánytól ka-

pott fizetést 2006 áprilisában. Ragaszkodtak ahhoz, hogy a szerb kormány költségvetéséből finanszírozzák őket.²⁸ Bár a konfliktust megoldották, az eset mégis jól illusztrálja a koszovói oktatás politikával átitatott mivoltát. A párhuzamos oktatási rendszer kiterjed a felsőoktatásra is.²⁹ A Pristinai Egyetem albán nyelven kínál előadásokat, de egyetlen szerb származású hallgató sincs a képzésben részt vevő kisebbségek között. Nem jobb a helyzet a magánegyetemen sem. A szerb kormány által működtetett tanszékeken szerb nyelven folynak az előadások (Mitrovica, Zvečan, Leposavić, Zubin Potok). A hallgatók szerbek, vagyis albánok egyáltalán nincsenek köztük. Mindez azt jelenti, hogy a felsőoktatásban nagyon kevés kisebbségi közösségből érkező hallgatót találunk.

Végül a koszovói oktatásban problémát jelentenek a Nyugat-Európából erőszakosan visszatelepített menekültek, akik a diszkriminációtól és az oktatási intézmények hiányától szenvednek.³⁰

Összegzés

Koszovó kisebbségeinek jogai ugyanannyi kérdést vetnek fel, mint Koszovó függetlenségének hosszú távú világpolitikai következményei. Az albánságnak meg kell barátkoznia a kisebbségek jelenlétével és meg kell tanulnia, mit jelent a kisebbségek jogainak biztosítása, illetve mit is jelent többségnek lenni. Legfontosabb kérdés, hogy hogyan lesz képes Koszovó saját erejéből megbékíteni a területén élő szerbséget és a nemzetközi elvárásoknak megfelelni kisebbségi politikáját illetően, hisz ezeknek hiányosságai tovább nehezíti az egyébként sem könnyű indulási pozícióját az új államnak.

Jegyzetek

- ¹ A tanulmány a 061432 számú OTKA támogatásával készült.
- ² Gulyás L.: Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt., Budapest. 130–137. old.
- ³ Gulyás L. (2008): Centrifugálisból centripetális Tito kísérlete a koszovói kérdés rendezésére 1945–1980. Közép-Európai Közlemények 2008/2. szám. No. 2. 56–63. old.
- ⁴ G. R. Jansen (1999, 2008): Albanians and Serbs in Kosovo: An Abbreviated History <http://lamar.colostate.edu/~grjan/kosovohistory.htm>
- ⁵ Gulyás L. (2000): Tíz év Koszovó történetéből 1989–1999. A jugoszláv állam széthullása VII. KAPU 2000/8. szám. 55–61. old.
- ⁶ Gulyás L.: Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt., Budapest. 159–160. old.
- ⁷ Szilágyi I. (2008): Koszovó státuszának kérdése. Magyar Külügyi Intézet, Budapest.
- ⁸ Részletesen kifejtve l. Halász I. (2005): A válságkezelő igazgatás Koszovóban. Pro Minoritate, 2005/Tavaszi, pp. 3–34.
- ⁹ Constitutional Framework For Provisional Self-Government. UNMIK/REG/2001/9. 2001. máj. 15. <http://www.unmikonline.org/constframework.htm>.
- ¹⁰ King–Mason (2006): Peace at Any Price: How the World Failed Kosovo p. 52.
- ¹¹ King–Mason (2006): Peace at Any Price: How the World Failed Kosovo.
- ¹² Gulyás L. (2008): Nyolc év a Koszovó-konfliktus történetéből (1999. június 10.–2007. december 10.), Mediterrán és Balkán Fórum, Pécs.
- ¹³ B. Kramžar: Washington hoče rešiti kosovsko vprašanje. 2005. okt. 9. http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&id=4b6052dd99062981b08105dl72aaa77704&t=html&p=3.
- ¹⁴ Kosovo smetnja na putu ka EU? 2006 szept. 7. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=09&dd=07&nav_id=210947&nav_category=11; Kosovo uslov za nastavak pregovora? 2007. jan. 16. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2007&mm=01&dd=16&nav_category=11&nav_id=247393

- ¹⁵ Comprehensive Proposal for a Kosovo Status Settlement. V.I.P. Daily News Report, February 2, 2007.
- ¹⁶ Comprehensive Proposal for a Kosovo Status Settlement. http://www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf.
- ¹⁷ Јанчић (2002)
- ¹⁸ Ванас, I. (1995): Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Duriex, Zagreb, p. 374.
- ¹⁹ Službeni List SRS.
- ²⁰ Statističko Društvo Kosova 2003.
- ²¹ Dalji izazov na putu povratka izbjeglica u Bosnu i Hercegovinu – International Crisis Group 137. számú jelentése 2002. dec. 12. Sarajevó/Brüsszel.
- ²² European Stability Initiative The Lausanne Principle: Multienthnicity, Territory and the Future of Kosovo’s Serbs 2004. jún. 7.
- ²³ RAE (Roma-Ashkali-Egyptian): Albánul beszélő, gyakran csak elalbánosodott romáknak nevezett népcsoport. Magukat egyiptomi eredetűnek vallják, akik Palesztinán (Ashkelon) keresztül vándoroltak.
- ²⁴ ICG: Kosovo: No Good Alternatives to the Ahtisaari Plan, <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=4830>
- ²⁵ HLC Report „Ethnic Communities in Kosovo in 2006”, http://www.dianet.org/index.php?Itemid=29&id=40&option=com_content&task=view
- ²⁶ Shadow Report: On the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in Kosovo, Kosovo, Pristina, September 2005, [http://www.minelres.lv/reports/S&M/Shadow%20Report%20FCNM%20in%20Kosovo%20\(edited%20Jan%202006\).pdf](http://www.minelres.lv/reports/S&M/Shadow%20Report%20FCNM%20in%20Kosovo%20(edited%20Jan%202006).pdf)
- ²⁷ ICG: Kosovo’s First Month, <http://kosovoroma.wordpress.com/2008/03/19/icg-kosovos-first-month/>
- ²⁸ Minority education in Kosovo, <http://www.kakanien.ac.at/weblogs/see-eu/2008/09/minority++education+in+kosovo/>
- ²⁹ Country Reports of Education: Carolin Leuntloff – Elmar Pichl: The State of Education in Kosovo after the Cease-fire in June 1999, http://www.gewi.kfunigraz.ac.at/csbsc/country_reports/Education_Kosovo.htm
- ³⁰ UNMIK/PISG: Strategy for Reintegration of Repatriated Persons, <http://kosovoroma.wordpress.com/2008/01/14/unmikpisg-strategy-for-reintegration-of-repatriated-persons/>